

~~К. 58174~~
П 84160

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

5

ТРАВЕНЬ

1937

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

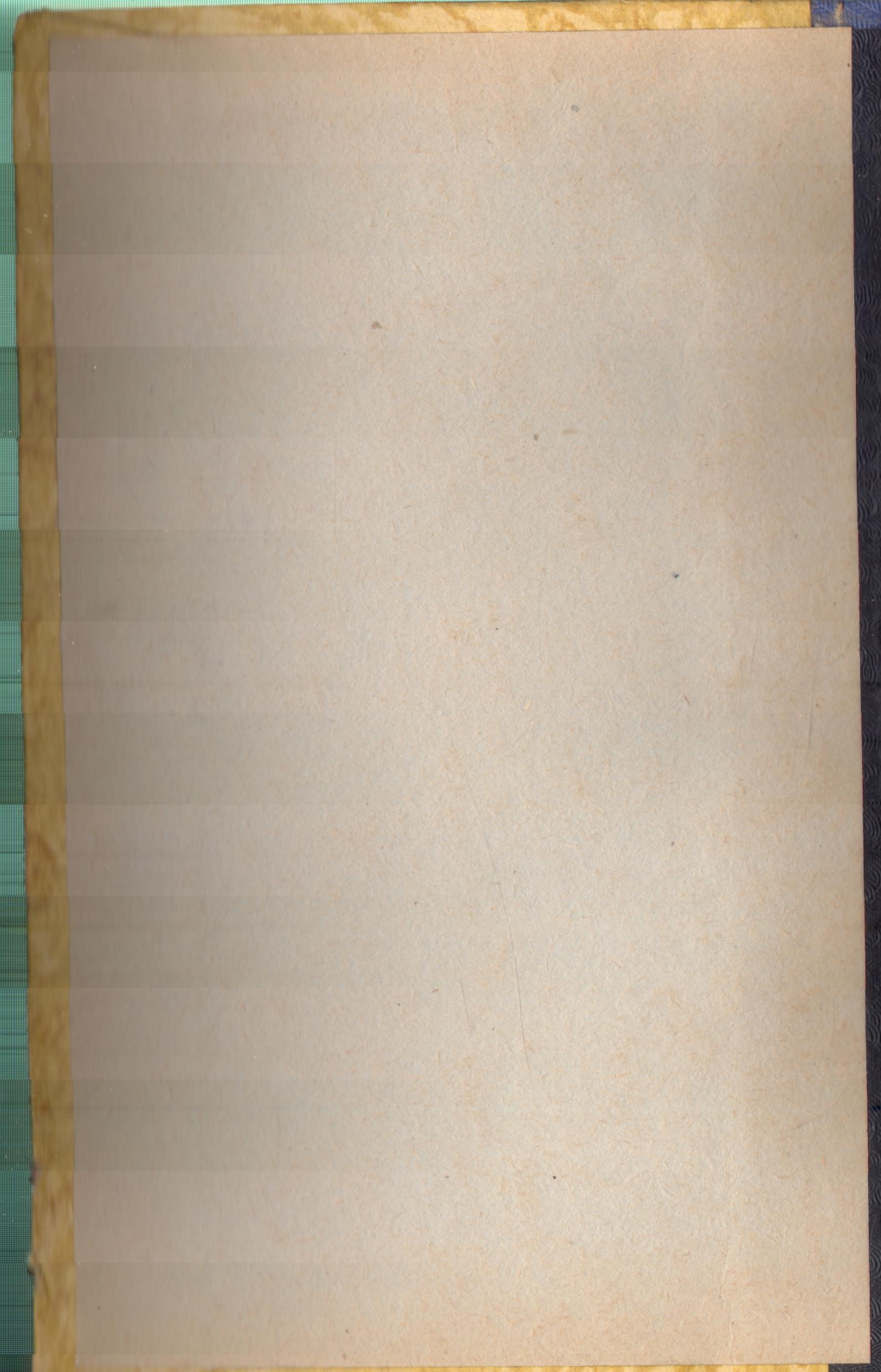
V.N. Karazin Kharkiv National University

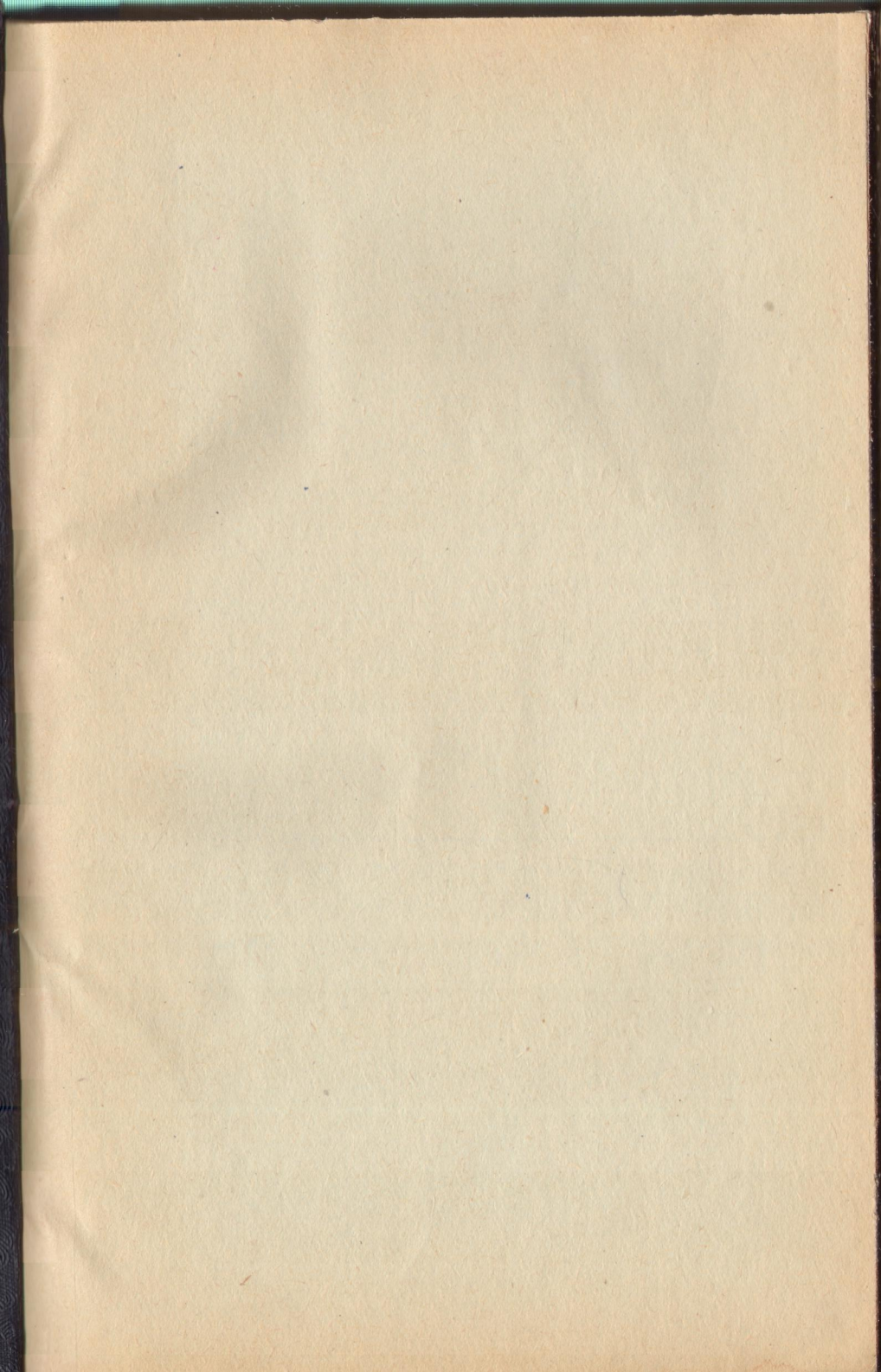

00721636

3

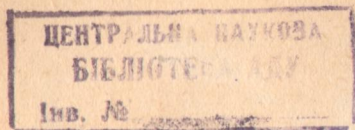
к. 5817а

13
ЛІТЕРАТУРНИЙ
ЖУРНАЛ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН УКРАЇНСЬКОГО ТА ХАРКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО
ПРАВЛІННЯ СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

5
травень
1937

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ • ХАРКІВ

5366

ЗМІСТ

	Стор.
Максим Рильський — Перший травень. Поезія.	3
Іван Вирган — Першотравнева присяга. Поезія.	4
Павло Байдебуря — Пісня. Новела	6
Сандро Шаншіашвілі — Арсен. Драма. Переклали з грузинської Ол. Варавва та Константин Цагарелі.	10
Олекса Веретенченко. Сонет.	94
Борис Цуккер — В тайгу, на Лену! Нарис.	95
Михайло Христинч — Зустріч. Поезія.	127
Олесь Юренко — Про червону партизанку — славу дівчину Оксанку.	128
Дмитро Ревуцький — Микола Лисенко — класик української музики. Стаття.	129
Олександр Іванович Білецький	137
Література, мистецтво, наука.	141

Максим Рильський

ПЕРШИЙ ТРАВЕНЬ

Стоять сади в обнові,
У золоті — міста.
Блищить трудівникові
Ясна його мета :

Приспів :

Світ увесь повити
Злотом і зелом,
Серце вщерть налити
Щастям і теплом !

Брати в неволі й гніті —
Братам шлемо привіт,
Палає в цім привіті
Радянських весен цвіт.

(Приспів).

Неначе спів прибою,
Колишеться юрба,
Бо сонце над юрбою
І сталінська доба ...

(Приспів).

І в голосі дитячим,
І в слові старика
Горить огнем гарячим
Одна струна дзвінка !

Світ увесь повити
Злотом і зелом,
Серце вщерть налити
Щастям і теплом.

Київ, 1937.

Іван Вирган

ПЕРШОТРАВНЕВА ПРИСЯГА

Уже надворі грімко і шовково,
Уже пісні захлюпують наш дім ...
Вбираймося, Катерино, в празникові,
У білі вбрання й на майдан ходім.

Туди, де в ярім клечанні, в квітизні,
В священній тиші бойових знамен,
Бійці заприсягатимуть вітчизні —
Землі трудів, героїв і пісень.

Ходім приймать присягу, Катерино,
Кому ж її приймати, як не нам —
Прекрасної радянської України
Законним молодим хазяїнам ?

Нам із тобою є за що стояти,
І вмерти є за віщо — багаті!
У нас земля і земляки багаті,
У нас пісенні золоті ключі.

Ти принесла з Поворскля тополину
Ходу і вбрання, спрагу і росу,
Очей криниці, щік своїх калину
Й розкішну мову, чисту, як сльозу.

Ти принесла легенди знамениті
Далеких предків, їх любов і гнів,
Їх звичаї і руки працьовиті,
І запах трав, і щебет гаїв.

Мені з мого Посулля, з Подніпров'я
У спадщину припали всі пісні,
Всі голоси — на щастя, на здоров'я!
Не згайнувати ж це добро мені!

*Пролетарі всіх країн, єднайтеся! Ставайте
під прапор комуністичного Інтернаціоналу!*

*Хай живе великий непереможний прапор
Маркса — Енгельса — Леніна!*

Хай живе Ленінізм!

*Хай живе комсомольське плем'я — могутні
резерв і надійний помічник більшовицької партії
Хай живе трудяща молодь нашої батьківщини!*

*Багатомільйонній армії ударників і ударниць
промисловості і транспорту, стахановцям, знат-
ним людям нашої країни більшовицький привіт!*

„Ми стоїмо за мир і обстоюємо справу миру. Але ми не боїмося загрози і готові відповісти ударом на удар паліїв війни“.

(СТАЛІН)

Хай живе наша рідна, переможна Червона армія — могутня твердиня мирної праці народів СРСР, вірний вартовий завоювань Великої Жовтневої Революції!

(З першотравневих лозунгів 1937 р.)

Не у землі ж ці скарби зігноїти ?
Нашадки наші загадають нам
Сторицею коштовні самоцвіти
Завітують наступникам - співцям.

Так будьмо ж мудро - вдячними країні,
Як ця весна, що й мертве оживля.
Ти чуєш — сік тече у деревині ?
Ти чуєш, як ворухиться земля ?

То хліб росте, то йдуть важкі гармати,
То дзвонять гострі, підняті шаблі.
Ходім же братню присягу приймати
І присягати сталінській землі !

Павло Байдебуря

ПІСНЯ

Залу заповнили густі мелодії пісень. Їх принесли сюди з колгоспних полів; як первоцвіт весни — врочисто-ніжний і простий.

— Товариші, — звернувся керівник гуртка до присутніх на олімпіаді, — товариші, зараз ми заспіваємо пісню про Кармелюка.

— Про Кармелюка, — проказали у залі, повторюючи слова.

Керівник гуртка мав щось сказати, але не встиг. В залі підвівся, спираючись на костур, старезний дід. Вицвіла, поклошкана борода безсило спадала на груди, стелилась на морщинистій, і такій же давній, як і дід, кереї.

Старий подався наперед, — випростався і знову опав. Пригинаючись долу, він вдивлявся на підмостки, де виструнчено в застиглому півколі стояли готові до співу юнаки.

Оглянувши підмостки, старий обвів повільно, пильним поглядом залу і, піднісши догори оббілованого костура, вказав на сцену. Колгоспники, що сиділи попереду діда, поспішно розсунулись, давши йому дорогу.

— Він буде співати, — сказав хтось голосно, зненацька. Ці слова були жартівливі, недоречені. З них мали б обуритися присутні, але, надиво, сказане підхопили гуртом десятки вуст.

— Дід Клим буде співати, — пронеслося в залі.

Дід Клим зійшов на сцену, став попереду співаків і дає знак починати пісню. Залою війнув наростаючий гомін, перекотився і стих. Всі повставали з своїх місць і, вслухаючись у пісню, застигли в глибокому, німому здивуванні. І з пісней що линула з кону, в уяві слухачів оживала подія з далеких днів минулого... подія, героєм якої був цей старезний дід, що зараз, на сцені, спершись безсило на костур, пильнував співаків і вів пісню...

Він був син челядника-воловика і строкової в панів Костецьких. Батька забрали до війська. Пішов — і не вернувся. А мати вмерла.

Малий Клим залишився з старим дідом Стратоном, який доживав свій вік, мандруючи по селах з лірою. А коли

то,—говорили потай на селі,—за буйної молодості, непокірний і дужий Стратон гуляв на Волині в свавільній і грізній ватазі Устима Кармелюка. А тепер з лірою старий переказував думи і притчі про діла далеких минулих літ...

Клим зростає у панським фільварку, на волоні. Змалку він був за підпаска — вартував череду на пасовиськах, а підрісши, став за погонича — ходив за плугом, біля волів. Він був звичайний панський воловик.

Та була незвичайна вдача у Кліма. Він був великий штукар і дивний пісельник. Мав надиво ніжний голос, і не було тієї пісні, якої не вмів би заспівати парубок Клим.

Щовечора, погожої днини, ледь на сході спливала вечірня зоря, зза пагорбків падали тіні і степ замовкав, прохолодий, втопаючи в сон, Клим залишав волонню, виходив за фільварок, за панські токи, і прямував до села, на улюблене місце над ставом,—де сиві, крилаті осоки звелися густо над кущами пружкого верболозу і вартують тишу.

Щовечора Клим співав своїх пісень. Дужий, звабливий голос то звивався угору, то спадав, приземлявся поволі, і здавалось, десь ніжно дзвенять, вторять пісні густі камиші... Вітри несуть відголоски ярами — над зеленню луків, проносять над вкляклим мовчазним селом...

І виходили з хат озеряни, вслухалися в Климову пісню. Любило село Озерне свого пісельника Кліма.

Пан Костецький прибув десь з далекого краю з гостями до свого маєтку. І тоне сад і палац панський у вогнях і музиці. Щоночі до світання бенкет.

Щодня, від світанку і до смерку гудуть, зстрясаються від гупоту ціпів, гарманів і машин, гримлять широкі панські токи. І стікає ріка золотої, дорідної пашні до stodол, до кутих залізом комор,—стікає крізь стерпко натруджені руки строкових озерян, до пана Костецького пешених пальців. Гримлять широкі токи. А в степу, навколо фільварку, ніби дивні кораблі-велетні стоять рядами скирти ще немолоченого збіжжя. Вони ніби вартують панський палац від обідраних хат строкових наймитів.

Щоночі панський палац і сад в огнях і музиці. І, затамувавши злість, дивилося здаля і слухало затаєно село Озерне,—мовне гніву й безсилля.

В один з вечорів Клим не вийшов до ставу. По селу рознеслась чутка, що пан Костецький заборонив Климові співати, що ніби Кліма покликано до панського двору. Село збурилось. Але мовчало, безсиле щось вдіяти. А чутки розповзалися, тривожили. Говорено: нібито Клим запродався панам, і скоро він поїде до міста навчатися співу на віху. І село вже ніколи не почує Климових пісень.

І ще говорили: перед від'їздом до міста Клим має співати панам на бенкеті в саду.

Того вечора, до паркану за панським садом, прийшло послухати Кліма всеньке село. Прийшли послухати востаннє.

Крізь віти лип, ожини й бересту снували пасма світляні. Огні спливали на галявину посеред саду, де між клумбами з квітів гримів оркестр, вихрився танок.

Їх було восьмеро — чотири хлопці і чотири дівчини. Вони вийшли з алеї від палацу і покірно стали перед панами.

Поперед гурту — Клим. Вони прийшли ніби на урочисте свято, чепурно прибрані в нові селянські вбрання. У кожного в руках великі пучки квітів, осінніх степових квітів, — їх було восьмеро, гурт співаків з челядників маєтку.

Коли в саду затихла музика, улігся гомін, тоді виступив управитель маєтку. Він говорив, що селяни, на відзнаку любові й пошани до його мості, пана Костецького, надіслали своїх кращих співаків, щоб звеселити пана і його гостей добірними селянськими піснями.

Управитель подав знак. Клим вийшов наперед і, презирнувшись із співаками, почав спроквола, упевнено:

За Сибіром сонце сходить, хлопці, не зівайте ...

Климів голос шугнув над садом і відбився десь над селом, над луками.

Та на мене, Кармелюка, всю надію майте ...

— підхопили й жбурнули в напруженій силі гуртом співаки.

Костецький зав'юнився у креслі й здивовано глянув на зблідлого управителя. Той шарпнувся був припинити, але не наважився перед гостями так раптово перетяти пісню. А голоси співаків щомить наростали. Пісня рвалася в простір, натхнення і гнівна.

В багатого відбираю, убогому даю ...

— здійснювся, як заклик, Климів голос. Піднята Климова рука простяглася в напрямі до тих, що за парканом, причаївшись, вслухалися в слова і мовчки вторили пісні.

В багатого відбираю, убогому даю ...

— удруге забрав на високій ноті Клим і не докінчив пісні. Костецький з розмаху щосили ударив парубка в обличчя. Клим, хитнувшись, подався на пана. В ту ж мить у руці Костецького щось блиснуло. Клим не встиг відвернутись, і на білу сорочку раптово сплила кров.

Над садом зза огорожі пронеслися рішучі й безладні заклики. Затріщав високий дубовий паркан. Між вітами дере

звелись оголені гостряки паколів. Звелися і з хряскотом впали на панські голови. То ще раз повів старий Стратон бідноту на пана мститись за кривди і за образу свого онука Кліма.

В ту ніч горів палац пана Костецького. Горіли токи, сто-доли. І в степу, одна за другою, спалахували скирти. Горіло все дощенту. І серед розлитого моря вогню з диким ревом мчали у ніч—в степову безвість—спущені з обор гурти панських волів.

Огонь нищив фільварок. І здавалось, що то не рев, не палахкотіння вогняне, а гримить побідна пісня. Пісня хвилинної помсти. І у вишині, у чорних звивах диму, витає постать бунтаря і месника, грізна постать Устима Кармелюка, за-кликана на огняний бенкет.

Олімпіада тривала...

Колишній панський воловик Клим зараз стоїть, як тоді, багато літ тому, на чолі співаків. І плине пісня... пісня про Устима Кармелюка. А за вікнами колбуду шумить оновлений сад. У веснянім білім соку — колгоспний сад.

І слухають вільні нащадки панських воловиків, онуки діда Кліма. Слухають пісню. Вражені застигли від здивовання. Співає Клим... Доспіває недокінчену ним колись пісню. Доспіває, ледве ворущачи старечими губами.

Сандро Шаншіашвілі

АРСЕН

ДРАМА НА 5 АКТІВ

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Арсен.
Гіві, його батько.
Онисе, дід - селянин.
Гонджа, лудник.
Заал Бараташвілі, князь, поміщик.
Мати Бараташвілі.
Андукапар Орбеліані, князь.
Габріел, моураві (управитель).
Барон Розен.
Судаков, розжалуваний офіцер, кол. декабрист.
Слепцов, капітан.
Мітрохін Василь, солдат.
Нено, кріпачка в домі Бараташвілі.
Зуріко, хлопчик.
Марта, його мати.
Ад'ютант.
Парсадан, заможний селянин.
Лазаре, старий селянин.
Дішо.
Мате, старик.
Шете із Дігоми.
Дранка.
Хораснелі.
Церо.
Поркле.
Реваз.
Кіарим.

Гості Бараташвілі, селяни, солдати, чапари (охоронці), урядник, стражники
посильний (сурмач).

АКТ ПЕРШИЙ

КАРТИНА ПЕРША

Сурмач скликає селян. Селяни сходяться. Лазаре, Дішо, Дранка, Церо, дід Онисе та інші. Входить управитель у супроводі стражників. За ним входить Гонджа. Селяни скидають шапки.

Управитель

Я всі кутки і всіх селян оповіщаю :
Щоб завтра стали на повинність !
І кожного з селян попереджаю :
Від опору нічого хай не ждуть !
Хай кожні три димі¹ дадуть
Одну гарбу і по одній людині !
Крім того, зёрно здати всім ураз.
Без зволікання виконать намісника наказ !
Ви знаєте, що цар війну веде,
І зрадників та непокірних шибениця жде !
Гайда !

(Управитель пішов у супроводі стражників. Селяни надягають шапки).

Гонджа

Він роззявив пашу,
Всіх живцем ковтає :
Вбогих не жаліє,
Дряглих не минає ...

(Підходить ближче до селян, шепоче то одному, то другому).

Раз проспівав я пісню старовинну :
У кров мені за те побили спину ...

То не мудрий чоловік,
Що все в розпачі втопає ;
Не мудрець і той, хто вік
Між троянд лише гуляє ...

Ах, коли б міг ти весь вік розважатись
Так, щоб ніколи з журбою не знатись !
Нині над князем, всім вам ненависним,
Ворон, літаючи, крикав зловісно ...

Світ мені немилий,
Тяжко жити стало :
Що не візьмеш квітку —
В зав'язі вже в'яла ...

¹ Дим — хата, подвір'я.

Ось підходьте ближче, друзі,
Хочу щось сказати вам:
Треба нам героя мати,
То журби не знатимем!

Раз якось овець отару
Вкрали з двору Гогія.
Він конем баским погнався
Сміливо за ворогом.
Слід помітив незабаром:
Бачить, і не вірить сам,
Що, ним плекану, отару
Цап веде розбійникам...
— Стій! Куди овець заводиш,
Проклятий цапише ти!
Мій, а ворогові служиш:
Будеш за те знищений!
Я на це не пошкодую
Ні вогню, ні олова...
Стрельнув Гогія з рушниці —
Влучив цапа в голову.
Цап упав, отара зразу
Стала, в купу збилася...
До розбійників не йде вже —
Марні всі зусилля їх!
Хто ж то цап над нами, браття?
Хто то звук знущатися?
Хто розбоем тягне, краде? —
Легко догадатися...

(Оглядає селян):

Засмутила всіх вас пісня —
Ніде правді дітися!
Треба нам героя мати,—
Нічого журитися!

(Пішов. Селяни поволі отямлюються).

О н и с е

На престолі осайному
Десь далеко в небесах
Людські злочини й заслуги
Важить бог на терезах...

Л а з а р е

Людські злочини й заслуги
Важить бог на терезах...
Щоб кожні три димі дали
Одну гарбу і по одній людині...

Дішо

Посуха двоє літ і неврожаї
Всіх розорили нас до краю ...

Дранка

Оброку панові сплатити не змогли ми,
І знов — щоб виставляли гарби на повинність ...

Шете

І зерно здати враз —
Намісника наказ ...

Хораснелі

Цар війну веде,
І непокірних шибениця жде!

Дішо

І де ще чувано таке на світі:
Податки що три місяці платити?!

Мате

В людини й так короткий вік,
А спокою нема їй ні хвилини!

Лазаре

Хоч розірвись! Дійшли до краю... Гинем!

Церо

Насіли на село. Худобу тягнуть за обрік,
По сховищах добро шукають ...

Лазаре

Розор усім. Дійшли до краю!

Онисе

Я думав, що під захистом царя
Не буде селянин стогнати,
І що спокійно в себе в кузні я
Куватиму мотики і лопати ...

Лазаре

Мій син Малхаз відбув повинність,
І відтоді він хворий. Два воли
Під гарбами загинули в дорозі,
І навіть шкури їх йому не віддали ...

Дішо

Так ... Голодом нас хочуть заморити

Онисе

Ні, Лазаре, Дішо, не треба сумувати!
Ви знаєте: „З добра могли б ми дивуватись,
А вже до зла — то звикли з давніх літ!“
Селян не так то просто з світу зжити:
Візьміть ви дуб — міцний та довговічний,
Але й у нього ворог лютий є:
Здається — дуб росте і соки з ґрунту п'є,
Пишається, зелений, влітку і зимою,
Та придивіться — зеленню якою:
По стовбуру, від ґрунту, від низив,
Усе гілля до самих верховин
Обплутане омелою у нього ...
Оце той ворог, що дере обрік,
Виснажує наш дуб, і з року в рік
Наближує його до смертного порога ...
Та дужий дуб так просто не загине:
Не скоро жолуді родити перестануть;
Він з краю в край за вітром їх розкине,
І тисячі дубків на його місці стануть ...
Такі ж ото, як дуб, і ми — селяни!

Гіві

Такі ж ото, як дуб, і ми — селяни!

Церо

Земля потріскалась, засохла вся,
Дошу п'ять місяців немає,
По нивах порохня гуляє...

Дранка

Подохла навіть польова мишва...

Поркле

Посохли бур'яни й трава ...
На полі голому нема де пасти скоту ...

Мате

О господи, хоч ти не відвертай лиця
Від молитов - благань нещасного народу!

Дішо

І князь, і цар, і сам господь
Для нас поглухли, і в лиху годину
Як потопельник ми хапаєм соломину ...

Онисе

Господь не залишить без допомоги
Навіть того, хто ремствує на нього!

(Чути пісню Арсена).

Арсен

Дайте, гору перейду я
Крізь хмари туману;
Там десь по той бік
Інший цілує мою кохану.
Обходив я з краю до краю
Світ долами й горами —
Не знайшов за Нено кращої
Навіть поміж зорями ...

КАРТИНА ДРУГА

(Нено, почувши пісню Арсена, ховається й гукає):

Арсен! Нено

Нено! Арсен

Співав ти пісню ... Нено

Арсен
Ні, то не я:
Співала то в мені душа твоя ...

Нено
Ту пісню, складену тобою, інший знає ...

Арсен
Нехай собі!

Нено
Та він мене в тій пісні споминає ...

Арсен
Як з чистим серцем — хай співає!

Нено
Арсен! Мені здається все: як ти далеко —
За мною тінню ходить небезпека ...

Арсен
Коли з тобою я — нема чого боятись!

Нено

А що, як князь та не дозволить нам побратись?

Арсен

Чому? Які йому турботи?

Коли ми любимось — чому не дати згоди?

Нено

Ти знаєш: князя управитель підбиває в цьому ...

Та й князеві не дуже вір самому ...

Арсен

То, може, управитель

Сам думає з тобою одружитись?

Нено

Ні, краще хай мене могила вкриє!

Арсен

Нево, коли князь не дозволить нам,

Стану я верхи під його брамою,

І хай не буду Арсеном ніколи я,

Як не боротимусь аж до останнього:

Сам, як орел, на коня підійму тебе,

І помчимо за сто гір — скрізь брати мої ...

В золото, перли і шовк одягну тебе —

Всі хай милуються з моєї милої ...

А як тебе я коли відцураюся —

Хай моя шабля в бою поламається!

Зуріко (вбігає)

Арсене! Арсене! Рятуй нас!

Арсен

Що сталося, Зурі?

Зуріко

Знов той управитель наскочив,

І вигнати з хати нас хоче ...

Арсен

Проклятий вовк, що спробував кошари,

Орудую, не сподіваючися кари!

Нено

Арсен! Та що задумав ти?

Арсен

Пусти,

Иди додому й Зуріко-візьми ...

Не треба, хлопче, сумувати ...

Ну, вовче — стрінемося ми !

Клянуся честю матері — ти будеш шкодувати !

(Вибігає).

Нено

Що там таке, Зурі ?

Зуріко

Прибіг неждано управитель,

Став лаяти, сваритись,

Що за несплачений обрік продасть нам хату ...

І щоб негайно на повинність їхав тато.

А він — два тижні, як вернувся, і — хворий ...

— Візьміть мене, — кажу, — за нього ...

— Малий ще ти, — говорить ...

На дрова, — каже, — хату продамо.

І когось іншого за гроші пошлемо ...

І татка бить хотів, та він замкнувся в хаті,

А мама у дворі — давай благати ...

І слухати не хоче управитель — відштовхнув,

І почали ламати двері ...

Там дід Онисе був,

І Гіві — все село :

Просили всі — не допомогло !

Нено

Нічого, заспокойся, Зурі ...

Раз дід Онисе там, і Гіві ...

Зуріко

Так, і Онисе й Гіві — всі просили.

Нено

Ну, раз він не послухав сивих,

То що Арсен там випросити може ?

Зуріко

Та нічого й просить ! Він татові допоможе.

Колись Поркле з посильним в бійку встряв,

Прибіг Арсен, схопив посильного, підняв,

Дав штовхана і — геть від себе кинув !

А кажуть, що посильний

За управителя сильніший набагато ...
Арсен йому завдасть — він буде пам'ятати !

Н е н о

Хіба не знаєш ти, що цим
Арсен себе занапастить навіки ?

З у р і к о

Ах, коли б я був таким,
Як наш Арсен — сильним і мужнім чоловіком !..

(Чути пісню „Заєць казав : сиджу я в кушах ...“ Заал повертається з почетом і слугами з полювання. З іншого боку долітає шум. Вбігає управитель. З лоба в нього струмком ллється кров).

З а а л

Що там за гамір ? Що таке ?

У п р а в и т е л ь

Поважний князю, як це так ?
Це вас образили, це вас побили ...
Ось подивіться : ваш кріпак
Насмілився вживати сили ...

З а а л

Насмілитись на це мої не можуть кріпаки ...

У п р а в и т е л ь

Та от же бачите : насмілились таки ...

З а а л

Та що таке з тобою сталося ?

У п р а в и т е л ь

Вони йдуть проти князя Заала.

З а а л

Чому ? Тобі хтось лоб розквасив :
Хіба це значить — проти мене йти ?

У п р а в и т е л ь

Я свій обов'язок виконував. Тим часом —
Одзелашвілі Гіві сина знаєш ти ? —
Арсена ? — Він мені поставив опір, він образив
Мене і пана-князя, і царя ...

Заал

Що? Що таке? Оте щеня?
Та як він тільки смів?
Чи він забув, який у мене гнів?
Який ласкавий і який жорстокий я?!

(Вбігають: Дішо, Лазаре, Онисе, Марта, Поркле, Дранка, Церо та інші селяни. Онисе й Гіві їх заспокоюють).

Всі

Візьми його від нас!

Церо

На смерть скарай нас — більше сил нема!

Мате

Де ж правди в світі нам шукати?

Поркле

Чи пастись нам, як скот, чи дерево жувати?

Всі

Рятуй, рятуй від Габріела нас!

Заал

Мовчати! Чого загавкали? Що хочете сказати?

Марта

Великий пане!
Чого ти так жорстоко чиниш з нами?
Чи в тебе діточок нема в самого?
Чи не було у тебе неньки,
Що пестила, голубила тебе малого?
Нащо ж моїх малят дрібненьких
Ти розоряєш?
Навіщо хату нашу розкидаєш?
Як маєш, пане, так знущатись,
То краще потопи гуртом
Мене з дрібними дітьми під мостом,
Як тих щенят, що з двору викидаєш..

Заал

Мій Габріел!
Якщо у когось із моїх селян
Хоч палець заболить, ти сам
На відповідь передо мною станеш..
Чим ти образив Марту Бікаане?

Управитель

Такі, як ось вона, непослух виявляють ...

Заал

О-о-о! Непослух? Що це за порядки?

Управитель

Оброку не дають, не сплачують податків,
І від повинності цареві відмовляють ...

Заал

Чому ж ти їх не покарав і досі?

Лазаре

Та що ж вони дадуть, коли в самих нема
Ні в що впрягти, ані того, що запрягнуть?

Заал

Ну, а чому нема? З якої то причини?
Щоб на моїй землі, щоб кріпаки мої,
Та — щоб не мали?!

Лазаре

Були у нього, пане, — поздыхали.
Три місяці повинності відбув, і там пропали.
А цей тепер насівся гвалтом: з хати геть іди!
Продам, мовляв, на дрова, і найму, що запрягти ...

Заал

Еге, го-го... Придумано гаразд!.. А може
Про це колись казали наші предки:
„Де сила не бере, там вигадка pomoже!..“
Я для своїх селян як батько найрідніший,
І управителя не похвалю ніяк,
Коли хоч би один кріпак
Зазнає кривди й стане ворогом мені.
Отож і кожен селянин повинен
Служити вірно панові щодня і щогодини...
Я з Тбілісі сьогодні знов наказ дістав —
Для перевозу армії сто гарб щоб дав,
І ясно — виконати мушу!

Онисе (виходить наперед)

Заале, пане, милуй мою душу:
Ну, поясни, як вам підняти
Вантаж твій панський?

З чим на повинність нам ставати,
Коли ти не залишиш нам
Того, чим силу можемо підтримати в собі,
Щоб потім послужить тобі?

Діш о

А жити нічим, просвітку не знаєм...
Давайте, люди, повкидаєм
Жінок і діточок своїх у ріки...

За ал

Як смієш ти таке базікати?
Це мова дурня, мушу я сказати...
Чому ви не примусите його мовчати?

Мате

Гинем... гинем до останку...
Змилуйся, великий панку!

Шете

Щодень — повинності все нові,—
Як ми настачимо?
Та де це чувано? Де бачено?

Марта

Змилуйся, великий панку...

Діш о

На одного управителя, пане,
Ти не міняй села всього.
Скоро терпець увірветься його!

За ал

Ану, ти там, тварюко!
Ти що сказав?
Якщо твій внук на управителя напав,
То, видно, ваша це була наука...
Я вас навчу, як простягати руки!
Геть, щоб і духу не було вас всіх!
Ей, слуги! Гнати їх!

Онисе

Заждіть! Послухай, пане, дай сказати:
Покійний батько твій в скрутні часи

Не раз питав моєї ради,
І я йому допомагав охоче...

Заал

І слухати не хочу!
Ти еси
Занадто вже старий, Одзелашвілі,
І вже твоїм кісткам на спокій треба...
Геть виганяйте їх!

Всі

А гріх отак з народом ... гріх!

Онисе

Народний стогін знайде шлях до неба!

Хораснелі

Ниж це життя собаче, непутяще —
Нам смерть прийняти краще!

Всі

Смерть! Смерть!

Заал

А правда, Габріел. Для кріпака
Ласкаве слово вже ваги не має.
І кара буде їм така,
Що небо в їхніх муках запалає!
І хто наважився? Якесь мужичення...
Поганець... Зачучверене щеня...
Послухай, Габріел: негайно в Тбілісі лети
Доповісти,
Що я прошу,
Що я кажу...

Мої селяни

Зухвалі стали, неслухняні:
Наказ високий про повинності нехтують,
Скажи: бунтують!
Також скажи, що я прошу
Прислати війська...
Я їм, собакам, покажу!!

Завіса

АКТ ДРУГИЙ

Двір і садиба Заала. Управитель зустрічається з Нено, яка несе на плечах повний кошик фруктів. Управитель заступає їй дорогу).

Управитель

Нено, ти звідки?

Нено

З садка. Нарвала фруктів —
На панський двір несу.

Управитель

Зажди... Я маю справу...

Нено

На вулиці — до мене справу?
Відчепись!

Управитель

На двоє слів. Не бійся!

Нено

Я боюся?
Ну, відійди, а то...

(Нено наближається).

Чого ти хочеш? Ну, кажи: чого?
І як ти відповідь мою не втямиш?!

Управитель

Нено, запам'ятай:
Арсена вже не бачити тобі ніколи...

Нено

Геть з дороги!

Управитель

І доки ти страждати марно хочеш?

Нено

Та відчепись, кажу!

(Несподівано між ними з'являється Гонджа).

Гонджа

Ей, ти! Ану, без рук!
Це наша дівчина, не руш!

Управитель

А ти чого? Ти що за погань?

Гонджа

Хто я?

Пропасниця твоя!

Дай дівчині дорогу!

І хто тебе поставив тут,

Опудало безроге?

Чого ти причепився?

Гляди, щоб не вдавився!

Не важко працювати —

На бідних полювати ...

Та до твого барлогу

Розвідають дорогу ...

Тоді тримайся, звірю:

Зазнаєш лиха в міру!

Управитель

Гляди, ледащо!

Я знайду на тебе час!

(Женеться за ним, Гонджа вибігає на сходи).

Заал (управителю)

Чи запізналися? Чогось не чути ...

Управитель

Повинні вже десь біля Коді бути ...

Заал

Тоді було б їх видно нам ...

Чому ж дзвонар не дзвонить в усі дзвони?

Та я ж у гості жду славетного барона,—

Прибути зволить сам ...

Управитель

Коли подав йому я вашого листа,

Він прочитав, насупив брови,

І, закусивши губу, так сказати зволив:

Я сам до князя, до Баратова прибуду.

І адъютантові відразу наказав:

Сьогодні, з сотнею, при двох гарматах,

У Марабду на екзекуцію рушати!

(О, як це збудеться, помшусь я за образу!)

А потім підійшов до мене зразу,

І по-німецькому щось згарячу сказав,

Та тільки я не дуже розібрав :
Чи то були слова гнівні,
Чи то він дякував мені...

Охоронець (входить)

Великий пане !
Андукапар Орбеліані,
Двоюридний ваш брат, із почетом своїм,
Уже прибув до нас...

Заал

Ну, втішив ти мене якраз !
Я просто з чемності запрошував його —
Цю торбу лютощів, джерело жовчі й зла,
Надіявся, що не приїде ...
І чого
Лиха його година принесла ?!
Як шкода, що в путі в провалля він не впав,
І ніг собі не поламав !

(Входить Андукапар Орбеліані, маленький на зріст, з лютим поглядом. За ним ідуть інші князів.
Церемонія вітань).

Заал

Мій славний, добрий брате !
Я дуже, дуже радий,
Що ти запрошення мого не знехтував,
І радості високої мені завдав ...

Орбеліані

Не дуже їхати хотілось,
І тільки потім — закортіло
Довідатись: дай, думаю, погляну,
Якому то фазану
Ти радо відчиняєш двері дому !
Хе-хе... Він тільки про приїзд свій повідомив,
А ти вже всіх і все на ноги ставиш ...
Нашадак славного Барата — предка ти неславиш ...
Чи знаєш ти, хто був великий наш Барата ?
Це добродійник був, і щедрий, мудрий лицар, брате,
І він (хай царствує!) таких гостей
Вважав за недостойне підпускати й до дверей —
Не те, що в себе їх приймати !

Заал

Та що ви зволите казати ?
Ждемо ми гостя дорогого:
Він — повелитель, цар, як хочете ...

Орбеліані

Ге, цар? Для кого?!
Якийсь мізерний генерал,
Уславлений не знати чим і де, в яких боях?!
Не думаю, Заал,
Щоб матінка твоя,
Сестриця батенька мого — Орбеліані—
Такого гостя прийняла в пошані...
Чого він приїздить сюди — я знаю:
Він у твоїх селян тобі належне все позабирає!
Який то цар, що просить, мов жебрак,
Або грабує силою воєнних розбишак?!
Вони скарби царя Ерекле розікрали,
Священний трон пограбували...

Заал

Якщо ви маєте подібне щось казати,
То йдіть — вас дожидає моя мати!

Орбеліані

Ге, цар! Якийсь там генерал!
А чим же буде той, хто вище генерала?
Чи той уже зверхцар? Ха-ха!

(Орбеліані терасою підіймається в палац).

Заал

І нащо я його запрошувати мав?
Ах! Краще б я собі був руку поламав!

(Входить Парсадан в одязі заможної людини).

Парсадан

Це я прийшов, великий пане!
Ви зволили наказувати, щоб з'явивсь...

Заал

Ага, я дуже радий, Парсадане.
Тобі, напевне, управитель говорив,
Для чого я тебе покликав...

Парсадан

Так, пане мій великий!
Але нехай мене вразить ваш гнів,
Коли я цей рік дуже не збіднів:
Овець багато в мене поздихало...

Заал

Ну, не славчи ...

Парсадан

Мені все вихваляли
Ті ваші випаси, а там
Трава шкідлива; що робить, не знаю ...

Заал

Як шкідлива? Трава там — чисте молоко ...
Я ж не оренди вимагаю!

Парсадан

Та я оренди вам не завинив:
Аж за п'ять років наперед сплатив.

Заал

То що, як ти сплатив? Ти не мели дурниць,
Мені ось зараз дуже треба грошей;
Тут гості ... Там роз'їзди ... тисячі дрібниць ...
Карбованців чотириста, і досить.

Парсадан

Та може б я й дістав денебудь такі гроші,
Коли б здали мені ще й луки в Тріалеті ...

Заал

Чуєш, Габріелю? Тріалетське пасовище
Здай Парсаданові.

Управитель

Та я ж його найняв тушинцям,
І гроші ви одержали давно ...

Заал

Ну, все одно!
Нема чого базікати про це:
Здай Парсаданові за тисячу карбованців, і все!

(Хоче йти, згадав щось).

Парсадан із Бодбісхеви, я згадав:
Арсен — твоїх дітей хрещений він, здається —
Веде себе недозволено ... Та нехай
Не думає, що так йому мій гнів минеться —
Ти це запам'ятай!
Тепер іди!

Парсадан і управитель виходять. Входить з прокльонами Марта. Князь гнівно дивиться на неї. Марта стала).

Орбеліані

Ге, цар? Для кого?!
Якийсь мізерний генерал,
Уславлений не знати чим і де, в яких боях?!
Не думаю, Заал,
Щоб матінка твоя,
Сестриця батенька мого — Орбеліані—
Такого гостя прийняла в пошані...
Чого він приїздить сюди — я знаю:
Він у твоїх селян тобі належне все позабирає!
Який то цар, що просить, мов жебрак,
Або грабує силою воєнних розбишак?!
Вони скарби царя Ерекле розікрали,
Священний трон пограбували...

Заал

Якщо ви маєте подібне щось казати,
То йдіть — вас дожидає моя мати!

Орбеліані

Ге, цар! Якийсь там генерал!
А чим же буде той, хто вище генерала?
Чи той уже зверхцар? Ха-ха!

(Орбеліані терасою підіймається в палац).

Заал

І нащо я його запрошувати мав?
Ах! Краще б я собі був руку поламав!

(Входить Парсадан в одязі заможної людини).

Парсадан

Це я прийшов, великий пане!
Ви зволили наказувати, щоб з'явивсь...

Заал

Ага, я дуже радий, Парсадане.
Тобі, напевне, управитель говорив,
Для чого я тебе покликав...

Парсадан

Так, пане мій великий!
Але нехай мене вразить ваш гнів,
Коли я цей рік дуже не збіднів:
Овець багато в мене поздихало...

Заал

Ну, не скавчи ...

Парсадан

Мені все вихваляли
Ті ваші випаси, а там
Трава шкідлива; що робить, не знаю ...

Заал

Як шкідлива? Трава там — чисте молоко ...
Я ж не оренди вимагаю!

Парсадан

Та я оренди вам не завинив:
Аж за п'ять років наперед сплатив.

Заал

То що, як ти сплатив? Ти не мели дурниць,
Мені ось зараз дуже треба грошей;
Тут гості ... Там роз'їзди ... тисячі дрібниць ...
Карбованців чотириста, і досить.

Парсадан

Та може б я й дістав деневдуб такі гроші,
Коли б здали мені ще й луки в Тріалеті ...

Заал

Чуєш, Габрієлю? Тріалетське пасовище
Здай Парсаданові.

Управитель

Та я ж його найняв тушинцям,
І гроші ви одержали давно ...

Заал

Ну, все одно!
Нема чого базікати про це:
Здай Парсаданові за тисячу карбованців, і все!

(Хоче йти, згадав щось).

Парсадан із Бодбісхеві, я згадав:
Арсен — твоїх дітей хрещений він, здається —
Веде себе недозволено ... Та нехай
Не думає, що так йому мій гнів минеться —
Ти це запам'ятай!
Тепер іди!

Парсадан і Управитель виходять. Входить з прокльонами Марта. Князь гнівно дивиться на неї. Марта стала).

За ал

Хто тебе впустив сюди?

Марта

Завіщо ви мене караєте, великий пане?
Завіщо відбираєте останнє?

За ал

Що ти верзеш?

Марта

Так, правда це:
Корову в мене відібрали —
Єдину годувальницю моїх діток...

За ал

Корову? Як корову?

Марта

Так, забрали...

За ал

Та ти ж не зза гори, а на моїй землі живеш,
Ти з кріпаків моїх, а я ще в себе право маю:
Якщо корову не зарізали — вернути дозволяю!

Марта

На довгий вік тобі.
Спасибі.

За ал

А мушу я тобі сказати,
Що чоловік твій ледар безпросвітний,
Тебе він як колись, так і тепер не гідний:
Таку красунечку, як ти,
Згодився б навіть князь украсти й завезти ...
Лишайся в мене: будеш хліб пекти.
Чому б тобі не погодитися на те?
Чи дуже солодко тобі з Даде?

(Входять: Гонджа, Гіві, Дішо і Мате).

Гонджа

Бажаю милості і перемоги!
Коли не знаю я журби твоєї,
То трудно пісню підібрати до неї,
Щоб смуток твій розвіяти хоч трохи.
Як може лікар хворому в пригоді стати,
Коли сам хворий про недугу не розкаже?
До тих, хто просить, треба прислухатись:
Вага у щедрої людини завжди щедро важить ...

Заал (тягне його за вухо)

Коли сьогодні ти моїх гостей не звеселиш,
Повішу догори ногами!
А ці чого прийшли?

Гіві

Великий пане!
Ми разом з вибраними від селян усіх,
Зібрали, скільки спромоглись, оброку: сто туманів.

Заал

Як сто? Та там ще за минулий рік
Сімсот і тридцять два тумани!

Гіві

А я про зовсім інше вас прошу:
Пообіцяли ви моєму синові Арсену
Благословити дівчину Нено за наречену...

(Заал насупився від невдоволення).

Ми вже й завдаток заплатили ...

Заал

І думати не смій!

Гіві

То ваша воля й сила...
Та зараз про своє нема чого й гадати;
На долю всіх алгетців зглянься, пане!
Стоять озера сліз у кожній хаті,
Нестерпні на всіх нас оброки впали:
Цареві й князеві відразу треба дати...
Сьогодні виселили з хати мого брата,
А хто заплаче завтра — ще не знаєм...
Ти гостя ждеш, а ми його стрічаєм:
На зустріч ту вже розорили сім дворів,
В сімох хатах погашено вогні...
Щоб мали ви приємні та веселі дні,
Робочий скот наш ріжуть, нищать,
А суне лихо ще страшніше,
Як правда, що ти військо з Тбілісі покликав...
Позбав нас цього горя, пане!
Це я прошу і просить весь народ...

Заал

Ти з розуму зійшов? Геть звідси!

Гіві

Коли б я з розуму зійшов,
То посередником до тебе б не прийшов;
Онисе наш тебе теж просить, пане,
І він надіється, що зглянешся над нами.
Ти ще мені тоді пообіцяв,
Коли ми, однолітки, воювали разом,
Коли наш край у полум'ї палав,
І ми пішли за бойовим Ереклія наказом.
Були тоді ми молоді обидва,
Нас командир Онисе вів у битву.
Тебе там раптом ворог оточив,
І шаблю вже якийсь наїб підвів,
Та я попередив, і ворога надвое розрубав,
І рану сам дістав глибоку;
Лилася з мене кров, а ти підбіг, обняв,
І перед господом дав присягу високу
Зробити все, що попрошу я в тебе ...
Сьогодні прошу — за них, а не за себе ...

З а а л (не витримавши, кричить).

Замовини! Годі!
Ти дорікати ще почнеш за те,
Що ми і з руськими з тобою воювали ...
Не тільки ти один — герої ще бували!

Гіві

Герой і оборонець наш — це ти,
І завжди присяги додержував суворо,
Допоможи ж нам збутись нестерпучої біди.
Й до смерті ми не вийдемо з покори ...

З а а л

Поставлять вам солдатів по хатах,
Тоді побачите, що це — стерпуче:
До чого посередництво твоє?
Це ти так виховав щеня своє,
Що він моему моураві сміє опиратись,
Народ підбурює на бучу?

Гіві

Він виріс, як слуга, в твоїй господі,
І далі, як слуга, тобі ще може здатись.

(Стає навколішки).

Цю руку я за тебе в жертву дав,
Твоє життя я двічі врятував від смерті ...
Дай боже, щоб не стрів ти небезпеки втретє!

З а а л

Не докучай мені!

А р с е н (з'являється)

Ви гнівались на мене? Ось і я!

Г і в!

Чого прийшов сюди, хлоп'я?

М а т е

Арсене! краще звідси йди!

А р с е н

Коли я заслужив ваш гнів,
Від кари вашої не буду я тікати...

З а а л

Як смів ти передо мною стати,
Безглуздий дурнику?

Г і в!

Не гнівайсь, бога ради!

А р с е н

Ти, тату, підожди ...

(До Заала).

Ти сам сказати зволив нам,
Що ти наш батько й покровитель,
В селі всі сиві старики таким тебе вважають,
І оборонцем, батьком називають,
А батько сина не штовхне в біді...

З а а л

Ти знову самоволиш, як тоді!
Нехтуєш пана свого гнів...
Як лізти перед очі мої смів?

Г і в!

На мене, пане, гнів зверни.

Д і ш о

Нас покарай, за нього з нас стягни...

Г і в!

Замовкни! Геть іди, кажу!

Арсен

Не треба, тату, я прошу ...

(До Заала).

До тебе з скаргою прийшов я — правди домагатись :
Якщо ти оборонець наш, сьогодні оборона нам потрібна ...

Заал

На виконавця моїх наказів
Ти руку зняв ?

Арсен

Все, що тобі належало сплатити,
Селянство заплатило, і хто міг,
Повинність відбуває ще й сьогодні !
А їсти в кріпаків твоїх
Нема чого в самих.
Тим часом твій хвалений управитель,
Як ворог - покоритель,
На нас, твоїх селян, став чоботом і душить ...
Та ми терпіли й це, нічого не казали,
Аж коли силу він ужив і до недужих,
Тоді до мене серце обізвалось :
„За це б його не похвалив і князь ...“
І я його ударив раз ...

Заал

Ах ти, негідник, волоцюга !

Арсен

Чого ви сердитесь, великий пане ?
Я захищав знесиленого друга.
Я, замість тебе, покровителем слабому став.
Хіба за це я гніву ждати мав ?

Заал

Я покажу тобі, як треба захищати !

Арсен

Чого ви грозите нам, князь Заал ?
Неначе ми вам в чомусь завинили ...
Хіба непослух хоч коли ми виявляли ?
Хіба селянство наше відмовлялося від чого ?
Чи не ходив і сам я на повинність ?
Обов'язки свої ми завжди пильно виконували,
А щодо тебе, то селяни наші мовлять,
Що ти порушував не раз умови,
Обіцянки і присяги свої ...

Гіві
Арсен!
Мате
Арсен!
Дішо
Арсен!
Арсен
Бувало — чоловіка позбавляв сім'ї...

Гіві
Арсен!
Мате
Арсен!
Арсен
Брав гроші наперед за наречену,
А потім відрікався від умови,
Як ось мені сьогодні теж відмовив...

Гіві
Арсене, що ти робиш?!

Заал
Ах ти ж, гадючень! Ей, слуги!
Скрутити йому руки туго,
Щоб кров спід нігтів потекла...
В печеру, в яму кинути щеня!
(Охоронці князя кидаються до Арсена, він хапається за кинджал).

Арсен
Не смійте, бо проллю я кров!

Гіві
Арсен! Навіщо батька губиш ти?
Іди ти звідси! Геть іди!

Арсен
Дорогу! Дорогу, я кажу!
(Розриває оточення і виходить).

Гіві
Великий пане! Я прошу:
Прости не гідного і праху ніг твоїх,
Провину всю на себе я беру...

Мате
Він молодий... Він, як дитина,
Не розуміє сам, що чинить...

Дішо

Прости його, а нас карай усіх!

(Заал б'є ногою Гіві).

Заал

Ах ви, собаки! До вас я доберуся ще!
Геть звідси! Геть сперед очей!

Перед цим уже чути було звуки музики майбутньої екзекуції).

Заал

Ей, слуги! Ідуть!

(Заал заметушився. Поспішає в палац. Слуги вистеляють килимами дорогу. Гіві стоїть приголомшений, смертельно блідий).

Дішо

Гіві, що ж нам тепер робити?

Мате

А чув, що він сказав: поставлять по хатах...

Дішо

Ти чуєш, Гіві? Онімів?
Чого стоїш, як тороплений?

Гіві

Так, так... Ходім до мене!

(Виходять).

Управитель (охоронцеві)

Ну, ти ж гляди: насядеш на Арсена,
На його двір найбільш видатків на солдатів —
Хай червяком звивається, проклятий!

(Вийшов).

Марта (входять)

Чому злий пес мені не перегриз горлянку?
Який то бузувір не пожалів добра мого?
Отак би я в крові хотіла бачить голову того,
Хто у моїх дітей одняв останнє!

(Назустріч їй іде Нено).

Нено

Яка я рада, що тебе стрічаю!
Чогось недобре так на серці в мене.
Той гострить зуби на Арсена.
Попереди його скажи, нехай тікає!

Марта

Тобі це добре, щоб утік жених твій милий,
Він тим себе врятує...
А хто заступиться за Марту нещасливу?
Мої страждання хто вгамує?
Ні, не скажу йому: хай буде те, що буде!
Зарізали мою корову...
Хай м'ясо з неї їх потрують!

(Тихо плачучи, Марта виходить. З'являється Заал у російському мундирі, з орденом. За ним
йде управитель із знаменом, далі гості і, нарешті, виходить мати Заала. Вона дуже стара,
але гордовита).

Гості

— Ах, яке військо йде!
— Сидять, як на крилатих скакунах!
— Заал щасливий справді,
Що представник царя до нього в гості прибуває...

Заал

Прекрасно! Чудові звуки барабана
Прямо в серце линуть...
І князь Орбеліані
Від заздощів, як жаба, дметься,
Тому, що у дворі у мене
Тріпоче російське знамено...

Мати Заала

Нашадок предка нашого Барата!
Ти по дорозі виродження йдеш...
Ти хочеш урочисто зустрічати
Того, хто нас обкрадує...
Кого ти ждеш?
Тобі своїх селян я передать хотіла,
Щоб ти тут був єдиний пан,
Але тебе самого служкою зробили,
І розоряєш ти для них моїх селян...
Ганьбити родове знамено я не дам!

Хоче зірвати знамено з древка, але управитель перешкоджає).

Заал

Моя матусю, що з тобою?

(У ворота входить барон Розен у супроводі ад'ютанта, капітан-ісправника і офіцерів.
Управитель схилиє знамено. Заал підносить хліб-сіль).

Розен

Усі в парадне одяглися...
Яке видовище чудове!

Заал

Прошу вас, ваша світлість!
Мій дім ви ошчасливили сьогодні...
Я — гість. Ви тут — господар!

(Барон Розен навіть не звернув уваги на Заала. Він помітив його матір і попрямував до неї).

Розен

Низенько кланяюся вам я, ваша світлість,
І вашій мудрості, що всіх чарує,
І навіть імператора великого дивує...

Мати Заала (з гордістю)

Дозвольте дізнатися, з якого роду
Ви зволите походити самі?

Розен

Не царського я роду, не як ви,
Та предки мої лицарі були...

Мати Заала

Я лицарів шаную за їх славу...
До нас прошу ласкаво!

На ознаку великої милості простягає руку. Барон Розен цілує її. Заал задоволений, що його мати так приймає барона).

Розен

Хай ваш Заал тепер спокійний буде:
Під захистом могутнім він і його люди...
Князю Заал! Я гарантую спокій вам віднині,
Й нектаром виноградним насолоду повну...
Які чудові люди в цій гостинній!

Заал

Я радість відчуваю невимовну!
Дозвольте вам представити мою дружину...

(Знайомить і інших).

Амілахварі... Орбелані... Амілахварі...

(Увагу барона Розена привертає до себе Нено).

Розен

А хто ота красуня, мов картина,
В шовковому серпанку, ніжна, як та лань,
І жвава, наче соколиця?

З а а л (стає спиною до Нено).

То ... вибачте, моя служниця.

А скільки в мене краших є за неї!

(Незадоволений, подає знак Нено, щоб вона зникала негайно).

Р о з е н

Який пейзаж! Як він під сонцем рожевіє ...

Це так нагадує мені:

„Käntst du das Land, wo die Zitrone blühen?“¹

Полюєте ви певно, часто?

З а а л

Аякже! Пси в мене які!

Хорти, хортиці, гончаки:

Живцем все ловлять; з них один

Гончак не бігає — літає:

Маркіза Паулуччі подарунок ...

І змалювати його слів не вистачає!

А яструб? Сокіл? — я вже й не кажу ...

Як зводите, то псів вам зараз покажу ...

(Барон Розен заперечливо хитає головою).

З а а л

Рушниця в мене ... Ах, рушниця!

О р б е л і а н і

З курком іржавим ...

Не вистрілить, хоч головешкою до неї прикладися ...

З а а л

Як звіра раниш ...

О р б е л і а н і

Він вільно утікає ...

З а а л

Раз ми пішли на полювання ...

О р б е л і а н і

На полювання? Цей товстун і в сад не дочвалає ...

З а а л

І мушу вам сказати — безліч звірів:

І лані, й одені, і тигри ...

¹ Ти знаєш край, там, де цвітуть лимони? (Гетте, Міньйон).

Розен

Як? Тигри теж бувають?

Заал

Та... кажуть... Кажуть... саме так!

(Орбеліані зареготав).

Барон Розен

У вас так гарно скрізь...

Живете ви як у раю...

Das ist doch wirklich Paradies...¹

І ясно: Руставелі тут народитись мав:

„Тінатін красою сонце затемняла,

А сонце силкувалось бути, як Тінатін...“

Das ist doch wunderbar!²

(До одного з князів).

Які у вас чудові гозирі, і пояс, і кинджал...

O, das ist wirklich schön³.

(До Орбеліані, в якого довгий кинджал).

О, цим п'ятьох відразу можна зарубати!

Gross grandios! Wie kolossal!⁴.

Напевне ви й вина багато trinken⁵.

Заал

Баравячий бурдюк малий для нього —

Силкується подужати волячий...

Ну, а тепер нам час згадати,

Що у господаря сумного

І гостеві невесело гуляти...

Розкрити виносховища!

Хай потечуть струмки янтарні та рожеві,

Щоб сонця схід і захід стрічали ми веселі!

(Мати Заала й інші виходять. Гонджа, ніби проводячи їх, відстає).

Гонджа

Ех, раз дозволив князь веселитися,

Заграю я, а ви в танцях заходите!

Навіть хто плакати звик та журитися —

Всіх на смішне зможу я захопити...

¹ Це справжній рай.

² Це все чарівне.

³ Тут справді прекрасно.

⁴ Який грандіозний! Який величезний!

⁵ П'єте.

Гей, хто, може, забув, як сміятися,
Серце чие позбулося вже радості!
Йдіть до мене — не слід сумувати вам,
Навіть могутність — ніщо перед старістю ...

(Наспівує).

Щастя нема непорушного:
Нащо дарма його кликати?
Плакать життя примушує ...
В пам'яті людській зникнеш ти!

(До Орбеліані).

Я собі співаю — хто це боронитиме?
Як за стіл посадять — їстиму і питиму.
Лиш того не їм я, що слізьми поливано ...
Хай наш ворог згине в потоці бурхливому!

Розен

Який чудний, веселий чоловік!

Заал

Мій блазень. Ну, Гонджа, дотепне щось утни!

Гонджа

Утну!

(Співає).

Це в мене кий кизилловий,
Хльосткий, міцний і жилавий.
Тільки згадаю декого,
Кий мій вже приготовлений ...
Гостя б огріти високого,
Щоб скаженів, розлютований ...

(Тікає).

Розен

Що блазень проспівав?

Заал

Вас вихваляв і славив ...

(Показуючи на Орбеліані).

Ось найшкідливіший, скандальніший з князів —
Із заздрощів до мене скоро лопне ...
А зветься він Андукапар Орбеліані ...
Прошу запам'ятати: ненадійний ...

Розен

Ого ...

Заал

Тепер прошу я вашу світлість —
Стіл готовий ...

Розен

Мені подобається звичай ваш чудовий —
Між найсерйозніших турбот не забуваєте бенкету ...
Шкодную дуже, що не можу довго тут пробути:
Як тільки відпочинуть коні,
Я мушу мчати знов на поле бою!
У вас лишаю тут ... Знайомтесь! — Судакова.
Хотів він для народу щастя казкового,
Але — надіюся — за ваших кріпаків,
Що „революцію“ надумали здійснити,
Колишній декабрист не буде заступатись!..

(До Судакова).

Я це кажу не в осуд вам,
І вірю, що у князь Заала
Ви відданість покажете свою ...

(До Заала).

Ще капітана залишаю тут,
Досвідченого добре, з двома гарматами і козаками.
Можливо, вам потрібна буде сила ...
Я кілька раз писав вам особисто,
Щоб ви податки за цей рік і за минулі
До решти всі стягли.
Це ж ради вас, для вашого спокою,
Шле військо імператор —
Щоб ваших ворогів прогнати
І краю вашого поширити кордони,
А ви якісь нікчемні пишете листи,
І просите, щоб я їх посилав цареві!
Ви думаете — цар нагородив вас чином
На те, щоб ви його листами розважали?
Тут я — намісник царської особи,
І вам звертатись до царя — даремні спроби!
Тепер даруйте, князю, прошу, накажіть,
Хай погодують мої коні ...

Заал

В ту ж мить розпоряджуся, ваша світлість,
А вас — прошу ...

(Заал, охоронець і управитель виходять).

Розен

Судаков! Ти з сотнею лишайся тут.
А той, про кого я казав, — стомився він, —

Мені його не треба. Ти будеш командиром!
Все. Іди!

Судаков

Ваша світлість!
Мене розжалували й вислали сюди;
Указ найвищий є про те — це так.
Але мені не личить бути стражником ніяк...

Розен

Чому? Народ чудовий тут... Невже не до вподоби?
Коли б я міг — лишився б тут охоче.
І для здоров'я для твого найкращі тут умови.
А жіночки які чудові! Які чудові!..
Красою і розкошами славились не дарма...

Судаков

Хіба на те мене заслали на Кавказ,
Щоб я служив якомусь князеві жандармом
І шкуру з кріпаків його здирав?..

Розен

Ви лишитесь тут, щоб розуму селян учить,
І ще тому, що тут — для мрійників заслання.
А вже як вишлють звідси, то — туди,
В Сибір далекий, звідки живим трудне вертання!

Судаков

Я б краще в війську воював
Солдатом рядовим, ніж тут збирає данину
І народ карати...

Розен

Вам краще взятися за розум,
І — менше розмовляти!
Досить! Я скінчив.

Судаков

Слухаю, ваша світлість!

(Пішов).

Розен

Verfluchten Mensch ... Ein Freisinn ...¹
Масон і мрійник. Його заслали на Кавказ,
Щоб декабристський вивітрити дух...
Слепцов!

¹ Проклята людина... Вільнодумник...

Слепцов

Слухаю!

Розен

На Судакова я не дуже покладаюсь.
Ти пильно стеж за ним!
Ще менше можна вірити йому в бою ...

Слепцов

Так точно!

Розен

Тут, замість себе, я тебе лишаю.

Слепцов

Слухаю!

Розен

Народ тут дуже дикий,
І дикі звичаї прапрадідів шанує ...
Ти ж пам'ятай: насамперед — закон і лад!
Доручене тобі щоб виконав найшвидше.
Як стрінеш перешкоди в цьому —
Ти — владар необмежений ні в чому!
Закон і лад!

Слепцов

Слухаю!

(Входять Заал, його дружина і князі).

Заал і всі

Ласкаво просим, ваша світлість!
Стіл готовий ...
Просим! Просим!

(Сазандарі грає туш).

Завіса

АКТ ТРЕТІЙ

Перед кузнем Онисе. Дранка, Шете, Поркле і Церо, озброєні кілками, переслідують солда
що відбивається від них оголеною шаблею. Вбігає Лазаре.

Лазаре

Арсен! Арсен! Нещастя! Поможи нам!
Ще ранком якийсь солдат до виносховища допався,
Напився п'яний, в жбан з вином землі насипав,
І геть собі подався.
А ось тепер безвинного впіймали наші люди,
І вбити наміряються за те, що той зробив ...
Рятуй його, Арсен, бо горе буде!

Ш е т е

Держіть його! Хоч одну руку ворогові втяти,
І то гаразд.

В с і

Бий, бий його!

С о л д а т

Та стійте, браття!
Завіщо ви на мене? Я — простий солдат ...

Ш е т е

Такі, як ти, нас розоряють ... Бийте! Не пускайте!

С о л д а т

Я ні при чому тут ... Виконую наказ ...

В с і

Держіть його! Держіть, не випускайте!

А р с е н (затуляє собою солдата)
Чекайте!

Що робите, безглузді барани?!

Ш е т е

До мене вчора їх аж п'ятеро зайшло;
Почастував я їх; перепились вином вони,
І почали по хаті нишпорити п'яні ...
Ще добре, що мені у голову прийшло
Дружину у сусідів заховати,
А то б у нас до кровопролиття дійшло,
І на багнети, певно, був би я піднятий ...

Ц е р о

Тут треба йти на косовицю,
Так бійся з дому вийти, бо сім'ю зганьбують ...

Д р а н к а

У нас ніхто не хоче бунтувати,
Та що робити, як доводять до ножа?

П о р к л е

За вами, кажуть, незаплачені податки,
А все гребуть свавільно ...

Ц е р о

Цар, кажуть, десь війну веде,
Так з гарбами, мовляв, виходьте на повинність!

Ш е т е

Яке життя, коли ти в своїй хаті
З сім'єю спокою не можеш мати?

Ц е р о

Такі, як цей, і розоряють нас!
Та бийте сукиного сина!

А р с е н (стримує селян)

Дайте йому спокій!
Якщо ви думаєте, що вб'єте цього
Й позбудетесь усякої напасті,
То розуму у вас немає й сліду ...
Иди, браток ...
Чого ти так на мене задивився, руський?

С о л д а т

Ти пам'ятаєш Ереван? Тому два роки
Ти на повинності там був зо мною ...

А р с е н

Багато там було таких, як ти,
І я тебе не можу пригадати.

С о л д а т

У горах ми везли гармати:
Одна зірвалась, я попав під неї,
І ти мене від смерті врятував ...

А р с е н

Василь Мітрохін?

С о л д а т

Я самий ... Дуже я змінився?
А от тебе я так запам'ятав,
Неначе все це діялося вчора ...
Та й як я міг свого спасителя забути?
Брати селяни! Мене Арсен ваш знає:
З ним на повинності жили ми як брати —
У небезпечі, в злиднях ... Я — селянин,
Такий же, як і ви, одвічний хлібороб.
Коли мене з батьками розлучили,
То гірко плакала старенька мати ...
А батька — за те, що не хотів мене віддати,
Побили різками ... І стогони його,
І сльози матері нагадують мені,
Що там, в Росії, і мої старі

Страждають так, як ви всі тут і ваші рідні...
Чим завинив я перед вами, бідні?
Повірте, я не ворог вам, а друг...

Церо

А звідки знати нам — чи ворог ти чи друг:
На лобі ж не написано ні в кого...

Поркле

У всіх у вас багнети завжди проти нас готові...

Шете

Чого дивуєшся, що люті ми?
Ми віримо тобі, та, бачиш, вийшло так,
Що нам здирають шкуру з спини...

Поркле

Ех, видно, як творили селянина,
Бог участі не брав у тому...
Хай наших діток і жінок гріхи
Впадуть на шию панові самому...

Церо

Ніж по-собачому так жити, краще
Податись безвісті нам з дому!

(Селяни виходять).

Мітрохін

Арсен! Ти знов від смерті врятував мене...
Повір мені: якщо я не загину,
Віддячуся тобі тим самим чесно...

Арсен

Іди, Василю... Тебе ніхто тут пальцем не торкне.

(Арсен проводить Мітрохіна. Входить Онисе).

Онисе

Куди ти, хлопче?
Гляди, щоб не наскочив на нещастя!

Арсен

На нещастя?
А ти хіба стрічав денебудь щастя?
Назвавшись своїми, вороги прийшли,
І розоряють нас, і нищать все розбоєм...
Якщо ви, старики, рятунку не знайшли,
Ми будем битись хоч об камінь головою,
А знайдемо його!

Що робиться тепер,
 І що обурює тебе — це справи незначні.
 Нам гіршого доводилось зазнати!
 Я за життя не пам'ятаю мирних днів...
 Та як ми жити солодко могли?
 Коли ми й спали в бурках і при шаблях;
 На бурках плями крові свіжі ще були,
 А треба нам було і в кузні працювати —
 Все, нам потрібне, покувати.
 Коли встрявав я в бій,
 Казали, що в отару вовк вдирався:
 Рубав я спритно шаблею навколо —
 Живим у мене ворог не лишався,
 І чи рубав людину, чи коня —
 Завжди мій меч кінцем землі торкався.
 А коли ми сідали до стола,
 Хіба весела їжа нам була?
 Нам ніколи було про місце сперечатись...
 І я б тобі сьогодні, сину, радив:
 Ти краще сядь десь за столом од краю —
 Тебе, як будеш вартий, пересадять.
 Не пнишь на покуття, щоб сорому не мати,
 Щоб часом з покуття тебе назад не посадили...
 Отак, Арсен! Будь скромний і поштивий...

Арсен

В моїй отарі був баран битливий.
 Я часто помічав, що буцав він овець.
 А раз він напосівся на мале ягня;
 Що буцне — звалить з ніг; те ледве підведеться,
 Він ще лютіше б'є; урвався мій терпець!
 Я гримнув кілька раз, — баран робив своє...
 Нарешті, буцнув так ягня сердешне,
 Що оглушив його й звалив в провалля...
 Я барана того на місці вбив без жалю!
 Коли не стерпів я насильства в горах на скотині,
 То як стерплю знущання з брата у долині?!

Онисе

Кинь, сину, думати про те,
 Бо думка ця далеко заведе...

Арсен

Від часу, коли я вернувся з пасовища,
 Мої думки збентежено шугають...
 Я, двічі відбуваючи повинність,

Народи бачив різні, але всюди
Те саме, що й у нас...
І серце роздуми важкі стискають:
Чому це так? Не можу я збагнути!

Онисе

Життєва мудрість ось у чому:
Коритись мусять тисячі одному.
І зграя журавлів летить за ватажком,
І бджоли матці послух виявляють,
І комашинки командира мають,
Овець отара теж іде за бараном.
А люди наймудрішого між себе вибирають —
Він мусить думати про всіх разом.

Арсен

А що, як він не думає?

Онисе

Про багатьох він мусить піклуватись.

Арсен

А що, як не піклується?

Онисе

Він мусить захищати багатьох...

Арсен

А що, як він не захищає?

Онисе

У тебе в серці гнів буяє.
Я раджу тобі в гори знов вернутись,
Бо тут для тебе скрізь отрута.

Арсен

Я знаю, що отрута.
Ясним оком олень в горах
Бачить далі й крізь тумани.
То помчить він по просторах,
То на взгір'ї гордо стане.
Нащо йти йому в долини,
Де погіркли навіть трави?
Нащо слухать гавкіт псиний,
І ховатись від облави?

Онисе

В твоєму серці справді злість клекоче ...
Вона тебе занапастити хоче.
Не потурай ти їй!
Живи, втішайся і радій,
Милуйся зорями, і обійдись без того,
Без чого батько твій живе на світі довго ...

Арсен

Не олень я, щоб не любив долину,
Не тхір, щоб заховався в нору.
Я хочу й тут, як там, у горах,
Повітрям дихати і легко й вільно.
Продумай це, дідусю дорогий ...
І потім ще прошу тебе: скажи,
Та тільки щиру правду, любий:
Чи так було колись, що після шлюбу
На першу ніч до пана віддавали наречену?

Онисе

Навіщо хочеш знати це від мене?

Арсен

Скажи, ні, ти скажи: було таке?

Онисе

Було, але ...

Арсен

Що? Що ти сказав?
Таки було?
А ваша гідність де була? Самоповага? Мужність?
І ти, ти це терпів? Мій батько теж?
Його й тебе так зневажали?
І ви — мовчали?

Онисе

Зажди но, сину ...
Це хоч було, та не для всіх ...

Арсен

Та як терпіли ви, коли це з іншими було?
Виходить, ту, яку кохаю я,
Мою прекрасну наречену
В ту першу ніч?.. Я задушу її! Я задушу!
Ножем іржавим горло переріжу,
Шматки криваві кину псам на з'їжу!

Онисе

Арсен! Ти збожеволів? Що з тобою?

Арсен

Дідусю! Це — божевілья? Божевілья?
Це божевілья, діду, я питаю?
О, коли б міг я зараз заридати,
Оплакав би й тебе і свого тата!
Гонджа казав про правді, що й у вас,
Як і у всіх, усе пограбували...
Де ж ваша мужність та була, що люди вихваляли?

(Чути гамір, вбігає збентежений народ).

Онисе

Що за тривога?
Що за крики лиховісні?
Нещастя, може, сталося?

Поркле

Що за тривога?
Що там сталося?

Шете

Напад ворогів! На нас напали!

Хораснелі

Що чули ви?
Що знаєте про це?

Мате

Діти, діти мої! Куди ви біжите?
Що там таке?

Жінка

Горе нам! Це нове лихо!

Поркле

Що день, то нове горе нам!

Дішо

Чи чувано, чи видано таке,
Щоб так пугатаря на світі зневажали?!

(Вбігає Зуріко, в руках у нього сокира).

Зуріко

Діду Онисе!
Рятуйте, за мною женуться!
Поранений. У нього кров іде...

Онисе

Мій хлопчик, Зуріко! Що сталося з тобою?
Зурі, Зурі!

Всі

Зурі, Зурі! Що сталося з тобою?

Зуріко

То, значить, не женеться той за мною?

Онисе

Ти коло мене, синку, ти не бійся!
Ось і Арсен... І все село... всі з нами!

Зуріко

Я не хотів... Я тільки заступивсь за маму...
Я хмизу в'язку ніс,
Він перестрів нас з мамою під лісом,
На неї став дивитись п'яними очима,
Мене штовхнув у яр...
А коли виліз я,
Він з мамою боровся, тяг її в куці...
І я підбіг, сокирою напасника ударив —
Це на мені від його крові плями.

Арсен

Ти вбив негідника?
Клянуса, ти — герой!
На мій кинджал!

(Кидає перед Зуріко свій кинджал. Щасливий Зуріко підіймає його. Вбігає Марта).

Марта

Народе! Люди, люди!
Я народилася в нещасний день...
Чому ви переклали на дітей
Всю оборону честі ваших матерів, сестер і дочок?
Сьогодні ваші хати розоряють,
Ганьбою сім'ї ваші укривають...
Якщо нікчемні ви такі — ось хустка вам жіноча,
Візьміть, запніться,
В жіноче плаття чорне одягніться,
І голосіть за нами, сівши на поріг,
А нам, жінкам, віддайте шаблі ваші!

Арсен

Заглушують свій стогін наші матері,
Голосять гірко діточки - малята,

Зітхають важко старики,
Клепочуть полум'ям обурення жінки,
Ганьбою повиваються дівчата...

Г і в і

Кинь гніватись, Арсене...
На що надієшся? Безсилий ти, слабий...
Обуренням горить душа і в мене,
Але народ бентежить я не дам тобі...
Поки ми, старші, живемо,
За все відповідаємо самі.
Розходьтесь, люди, йдіть по своїх хатах,
Та доглядайте там свого добра.

Ц е р о

А де наші хати?

Ш е т е

А хіба є у нас добро?

П о р к л е

Ми заздимо й собачій долі вбогій...

В с і

Ні порятунку, ані допомоги...

Н е н о (вбігає).

Арсен, тікай, ховайся!
Сюди іде розлючений Заал!

А р с е н

Покинути в біді народ?

Н е н о

Ненадовго! Ходімо! Втечемо!
Солдата хтось убив... І лютий управитель
На тебе зверне. Інше він на думці має...
Арсен, тікаймо, я благаю!

А р с е н

Ні!

(Входять Заал, Слепцов і управитель у супроводі стражників).

З а а л .

Прокляття господа мого на вас!
Що ви зо мною поробили?
Зарізали, ганьбою мене вкрили!

Людину вбили, царського слугу,
Ах ви, собаки!

Онисе

Великий пане!
Невже ти віриш, щоб твої селяни
Забули честь, гостинність занедбали,
Щоб стали звірями і кров підступно проливали?

Арсен

Вони таки забули честь свою!

Онисе

Арсен! Я, старший, говорю...

Слепцов

Ви не добрали, може,
Що ми прийшли сюди для вашого добра,
І ви зустріли нас вороже:
Не тільки уникаєте повинність виповняти,
А ще один із вас убив солдата...
У вбивстві винні всі. Наказую
Негайно виказати вбивцю,
І найстарішому із вас — його повісити самому!
Не видасте — візьму з вас десятох на запоруку,
Гарматами двори їх розметаю,
І потім, іншим на науку,
Всім десятком я голови зрубаю!

Онисе

Дозвольте слово за народ сказати.
На все село ви покладаєте провину,
Однаке, варт було б розміркувати:
Чому б вам не розслідувати причину,
Дізнатися, хто більше винуватий:
Убивця, чи убитий сам?
Бо, коли винен був убитий,
Не можна вбивцю смертю покарати!

Слепцов

Ти вчиш мене закону?

(Замахується на нього нагаєм, Гонджа затуляє собою Онисе, дістає сам удар).

Гонджа

За долю Грузії не раз в боях він був,
А ти, слуга царя, так дякуєш йому?

Слепцов

Насамперед — закон і лад!
Десять хвилин даю вам строку,
І дождити буду там.

Арсен

Нехай він б'є мене за тебе,
За всіх за вас ...

Гіві

Арсен, отямся!

Арсен

Гонджу побили ... А, значить, і Онисе,
Й тебе, і всіх ... Не можу більш терпіти!

Гіві

Арсен, ти хочеш мур пробити головою!
А краще обміркуй, що нам робити:
Він вимагає винуватця одного,
Не виконаємо — десятеро згине!
Звичайно, ми не видамо дитини,
Але тоді погроза здійсниться його ...

Дішо

Коли б це розібрався суд,
Провини не знайшов би він за нами ...

Лазаре

І так нещастя, й так — біда!
Ми наче між двома вогнями ...
Хотів я щось іще сказати, та ...
А, будь ти прокляте! Розгнівавсь бог над нами ...
Ага! Давайте підемо благати,
І мекати, як вівці зголоднілі ...
Що скажеш, Гіві?

(Гіві мовчить).

Онисе, ти скажи, у тебе досвід!

Онисе

Коли на нас, бувало, турки, перси нападали,
Я думав, що причина була в вірі,
Тепер я бачу — в іншому причина ...

Дішо

А слухайте: я думаю, він жартував.
Ви ж бачили: вони всі напідпитку —
Отож він нас на спробу брав ...

Хіба не знає він, що оборонця честі жінки не карають?
Хіба не знає він, що десяťох за одного не убивають?
Не може бути, щоб він голови рубав селянам,
Що добувають хліб для пана ...
Повірте, він пожартував!
Не треба сумувати!
Давайте будемо веселі, розважатись,
Щоб не подумав він, що боягузи ми ...

Дранка

Може, він гнів на ласку перемінить?

Хораснелі

А, може, й зглянеться, пожалує людей?

Поркле

І справді, лютої розправи він не вчинить!

Всі

О, господи, ти поможи нам, захисти!

(Селяни починають [удавано веселитися. Танцюють, співають. Гонджа крутиться дзигою.
Входить управитель].)

Онисе

Ну, з чим прийшов?

Управитель

Щоб видали убивцю. А як ні,
Я знак подам, — стрілятимуть з гармат.

Онисе

Ти знак даси?
На руйнування наших хат?
На винищення сімей наших?
Ти знак даси?!

Управитель

Не можна довго ждати мені.
Викажете вбивцю ви, чи ні?
Ну, відмовляєтесь?
В останній раз: викажете? Ні?

(Подає знак. Лунає гарматний постріл).

Онисе

Звірі! Розбійники!

Народ

Звірі! Розбійники!

Всі

Що нам робити, люди?

Лазаре (до Дішо)

Отак вони жартують?!

Церо

Снарядами гарматними частують!

Дішо

Підпалюють село!

Арсен

Діду Онисе, тепер що ти порадиш?

Онисе

Не знаю, сину, не знаю, мій Арсене..

Арсен

Я знаю сам. Благослови мій шлях!

Онисе

Благословляю — на життя.

Народ

Порадь, Онисе, Гіві, ти, Арсене!
Що нам робити, що робити, люди?!

Управитель

Убивцю видайте!

Інакше сплять все село підряд.

Арсен

Наш пан стріляє в нас з гармат!..

Лазаре

І порятунку нізвідки чекати...

Арсен

Коли червяк - плазун під ногу попаде,
То й він звивається у самообороні...
Невже ж у вас немає сил на те?
Ми мусимо кинджалами, дрюками,
І кров'ю нашою, і нашими тілами
Гармати ворога спинить і приглушити!

Н а р о д

Смерть князеві Заалу! Смерть!

(Озброюються сокирами, косами, дрючками. Гіві перепиняє дорогу).

Г і в і

Гей, зупиніться!

Тут так боротись не годиться!

На нас спрямовані гармати,

А ви дрючками думаете їх спиняти?!

У п р а в и т е л ь

Убивцю видайте!

(Онисе силоміць спускає підняту для подачі знаку руку управителя).

О н и с е

Зажди, спинися! Огонь не трудно розпалити,

Але трудніше погасити...

Вони убивцю вимагають. Він — в моїх руках.

Скажи, хай прийдуть і беруть його.

Хай вірять на моє, на чесне слово:

Убивця в мене, я видати його готовий!

Н а р о д

Онисе! Онисе!

М а р т а

Сини, брати, сусіди!

Я та мій син — причина всього лиха!

І сина я люблю свого,

Та ви на мої сльози не зважайте,

Віддайте винуватця їм.

Нехай не гине все село за одного!

О н и с е

Марто, правда на твоєму боці,

Та ми тебе не будемо питати...

Убивцю видам я...

М а р т а

Нещасний син мій, роджений в нещасний день!..

Д і ш о

Онисе, що задумав ти?

Хай знищать нас — дітей ми не дозволим дати!

Хай спопелять і мою хату...

М а р т а

Онисе, Онисе, ти краще переріж горлянки нам!

Арсен

Діду Онисе, ти на що наваживсь?

Онисе

(Оглядає всіх спокійно, потім звертається до Гіві, наче назавжди прощається з ним і Арсеном)

Мій сину, в тебе вже немає хати,
Яку так важко було збудувати,
І ти, і все село ... ще станете на ноги.
Благословлю тебе, хай буде ласка бога!
Арсене, рідний, в молодості й я
Не раз запалювався серцем юним ...
Тепер в твоїх очах читаю я своє минуле;
Слухняний і відважний сину, ти
Не для самого себе мусиш жити!
Коли за правдою несхибно йти,
То й дерево засохле можна оживити!

(Військо оточує людей. Входять Слепцов, управитель, стражники).

Слепцов

Хто убивця? Виведіть його!

(Онисе виходить наперед).

Онисе

Для нас безчестя жінки — все одно, що смерть.
І ми насильників засуджуєм на смертну кару.
І ось я — засудив!

Арсен

Дідусю!

Народ

Діду Онисе!

Онисе

Убивця — я.

Слепцов

Ти хочеш замести сліди?

Арсен

Ви правду зволили сказати —
Чужу провину він на себе хоче взяти.

Онисе

Мовчи, Арсене!

Арсен

Ні, дай мені сказати!

(До Слепцова).

Хто убивця? Ти народ безвинний
Примусив плакати, довів до краю його лють!
І от, коли для тебе люба правда нині,
Убивця — ти!

(Арсен кидається на Слепцова, хоче його вбити, але ззаду його хапають і скручують).

Всі

Арсен! Арсен!

Гонджа

Грім гримне раз, і те, що мало статись,
Хай станеться!

(Слепцов отямлюється, підкликає Мітрохіна).

Слепцов

Убий його, Мітрохін!
Негайно вбий цього противника царя!
Чого ж ти дивишся? Стрілай!
Стрілятимеш, чи ні?

Мітрохін

Не можу, ваше благородіє...

Слепцов

А, зраднику! Арештувати всіх!!

Всі

Арсен! Арсен!

Марта

Арсен! Онисе! Люди! Через мене!
Чому мене могила не покрила?

Арсен

Замовкни, Марто, ти ні при чому.
Тут селянина розтоптали...
Ех, мати моя рідна!
Чого засумували?
Насіння правди і на камені зійде!
І наша правда до загину нас не доведе!!

(Заспіває).

Гей, мошкара
Дуб обсідала...

(Всі підхоплюють пісню. Солдати виводять пов'язаних Арсена, Онисе, Гіві, Мітрохіна, Марта).

Гонджа

Арсен! Гляди, відважним будь!

(Ті, що залишились, співають далі пісню, почату Арсеном).

Завіса